

אורחות החיים של קהילות פלחים רועים בתחום שטח אש 918

פתיח

התבקשתי על ידי האגודה לזכויות האזרח לחוות את דעתי המקצועית בעניין אורחות חייהם של תושבי הקהילות המתגוררים באזור המכונה 'מסאפר יטה' (להלן ה'מספרה')¹. זאת, על רקע כוונת שר הביטחון להשתמש בחלקו הגדול של אזור זה, המכונה שטח אש 918², כשטח אימונים, תוך שימוש באש חיה, ולפנות לצורך כך את תושבי האזור.

חוות הדעת נסמכת על היכרותי את אורח חייהם של פלחים מגדלי צאן בדרום הר חברון בכלל, ובאזור 'המספרה' בפרט. החל משנת 2006 אני מקיימת ביקורים וסיורים באזור, ולאחרונה, בין ספטמבר 2011 לפברואר 2012, אף ערכתי מחקר מעמיק המבוסס על עבודת שדה ממושכת באחת הקהילות באזור זה.³ כמו כן, לצורך כתיבת חוות הדעת סיירתי באזור המכונה שטח אש 918 ובקרתי בקהילות השונות הנכללות בו, שוחחתי עם גברים ונשים וצפיתי בהם בשגרת יומם.

במרכז חוות הדעת ניצבות השאלות הבאות:

1. מהו אורח החיים המאפיין את תושבי הקהילות ב'מספרה' של יטה, ובפרט בשטח המכונה שטח אש 918?
2. האם המרחב המסוים בו הם מתגוררים חיוני להמשך קיומו של אורח חייהם, והאם השהות הקבועה בו חיונית?

להלן תמצית תשובתי, אותה אבסס ואפרט בהרחבה לאורך חוות הדעת:

מזה כ- 200 שנה שה'מספרה', ובכללה האזור המסומן כשטח אש 918, משמשת בית לקהילות של פלחים רועי צאן, ששורשיהם ביטה, אך גזעיהם צמחו והתעצבו מחוץ ליטה, ב'מספרה' שלה. תושבי הקהילות, החיים כיום באזור, ממשיכים מסורת רבת שנים של שילוב חקלאות חרבה (גידולי בעל) עם גידול צאן. האדמה החקלאית, אותה ירשו מאבותיהם, ואדמות המרעה הצמודות לה, הן הבסיס והעוגן לקיומו ולהמשכיותו של אורח חייהם הייחודי, הנסמך על בורות מי גשמים לשתיה, לבני האדם ולעדרים כאחד. האדמה מאפשרת הישרדות, העדר מאפשר קיום, והמרחב, בתנאים של חקלאות חרבה, הופך לתנאי

¹ראה מפה מספר 1 – ה'מספרה' של יטה

²ראה מפה מס 3 - סימון שטח אש 918

³ שולי הרטמן, "כמו מים לצמא" מערכות אנרגיה מתחדשת בקהילות פלסטיניות בדרום הר חברון", 2012. http://comet-me.org/wp-content/uploads/2013/01/Cmt_ShuliReport_Heb_F.pdf

הכרחי לשילוב בין השנים. שלושת אלה – אדמה חקלאית בשטחים נרחבים, מרחב רעיה ומרחב ביתי שהעדר חלק ממנו, קיימים בתא שטח ספציפי בעבור 12 הקהילות נשואות חוות דעת זו. תא שטח זה, הוא האזור המסומן כשטח אש 918.

עבודת האדמה וגידול העדר כוללים אין ספור מטלות המתפרסות על פני היום ועל פני השנה, והופכים את העבודה לאורח חיים שלם. הם ארוגים במכלול חייהם של התושבים ונטועים במרחב המשפחתי, הקהילתי והבין קהילתי. אף שהמשפחה המורחבת היא היחידה החברתית והכלכלית הבסיסית, נישואים בין משפחות ויחסים חוצי קהילות מתקיימים במרחב סביב מטלות דומות, ומוקדי עניין משותף. מדובר במרקם חיים שלם, ובדרך חיים שמאפשרת התקיימות פיסית כלכלית וחברתית ייחודית. זו מתקיימת על הקרקע הספציפית עליה מסומן שטח האש והקרקע הזאת היא תנאי לה.

להלן סקירה היסטורית פוליטית וכלכלית קצרה, אשר בלעדיה אין להבין את המרחב ואת תושביו. בהמשך יובא תיאור אורח חייהם הייחודי של התושבים. אציג בקווים כלליים את קווי ההתארגנות החברתית והמרחבית, ואת הדינמיות המאפיינת אותה, אסקור את היחסים בין הקהילות לעיריית המחוז, יטה ואתיחס לשאלת חיוניות מגוריהם הקבועים במקום, להמשך קיומם הכלכלי והחברתי.

א. רקע כללי

1. סקירה היסטורית

האזור המסומן כשטח אש 918 הינו למעשה חלק אורגני מהמרחב המכונה בפי התושבים הפלסטינים ה'מספרה' של יטה.⁴ עד לשנת 1948 ה'מספרה' של יטה כללה את כל המרחב הנפרס מזרחית ודרומית לעיירה יטה, בין תל קריות (קריתין הפלסטינית) בדרום וכמעט עד תל ערד, ועד לתחילת המורדות לים המלח מדרום מזרח.⁵ מרחב זה, המכונה אדמות יטה, היה כולו בשליטתן, ובשימושן של משפחות שמוצאן מיטה. ממערב לו נמצאות אדמות סמוע וממזרח ומדרום מזרח אדמות שהיו בשליטת שבטי הבדואים ממטה עדולם⁶ ובשליטת שבטי הכעבנה והגיהלין.

ה'מספרה' מצויה על הרכס המזרחי של רמת הר חברון, זה הפונה לעבר מדבר יהודה, והיא למעשה אזור סמי מדברי. משום גובהו של הרכס, מתקיימת בו התופעה של חדירת גשמים בכיוון מזרח וכך התאפשרה בו התיישבות אשר נסמכה על חקלאות חרבה, בורות מים ומרעה בחלק מהשנה. החלק הצפון מערבי, זה הקרוב יותר ליטה, הינו האזור הגבוה יותר, גשום יותר וקר יותר, החלק הדרום

⁴ 'מספרה' – כפרי בת ואזורי נדידה במרחבים הסמוכים לעיירה יטה. במרחבים אלה נהגו הרועים החקלאים לנוע בין אזור למשנהו, בהתאם לעונות השנה ולכמות המשקעים, תוך ניצול מיטבי של אזורי המרעה. במרחבים אלה התפתחו כפרי הבת של העיירה בצמוד לאדמות תושביהם.

⁵ ראו מפה מס 2. – אדמות יטה

⁶ גם הבדואים באזור ערד וגם תושבי ה'מספרה' של יטה מזכירים את המלחמה הגדולה בין הבדואים לפלחים על מרחב המחיה שהסתיימה בייצוב הגבולות ביניהם בתחילת המאה ה-19.

מזרחי הינו נמוך יותר, פחות קר בחורף ויותר חם בקיץ, בעל קרקע מעט יותר מישורית ומתאימה יותר לחקלאות.⁷

ואכן, עוד בשליש הראשון של המאה ה-19 פלחים מגדלי צאן, המתקיימים מחקלאות חרבה, החלו לצאת מכפר האם יטה אל המרחבים שסביבו ותנועה זו נמשכה עד לשלהי תקופת המנדט הבריטי ותחילת השלטון הירדני.⁸ משפחות שהתפצלו בעקבות הריבוי הטבעי והתרחבות המשפחה, כאלה שלא היה בידיהן לרכוש אדמות בכפר האם, יצאו לחפש אדמות חקלאיות ואזורי מרעה מחוץ לכפר האם.

במשך השנים, מה שהחל כיציאה עונתית ושהייה של מספר חודשים במערות באזור, נעשה למקום המגורים העיקרי בעבור חלק גדול של המשפחות, בעיקר אלה היותר עניות. משפחות אלה שיפצו ושיפרו מערות המצויות בשפע באזור והן היו למשכנן ולמשכן הצאן.⁹ התושבים נסמכו על בורות מים עתיקים וחפרו חדשים, וכך הצליחו לקיים לאורך שנים רמת חיים בסיסית בחברה מסורתית "טרומ" צרכנית. כיום אנו פוגשים משפחות שאבי הסב, הסב, האב והבן, כולם נולדו, גדלו, חיו, וחלקם גם חיים כיום, סביב אותה מערה, באותה חירבה (כפר קטן), ב'מספרה'.

במשך השנים התרחבה ההתיישבות ב'מספרה' של יטה. הכפרים גיינבה ואל מרכז (שנים מהכפרים המצויים בתחום שטח האש)¹⁰ שהיו ממוקמים במרכז ה'מספרה' ועל דרך שהובילה מיריחו לערד, התפתחו מאוד והיוו מעין מרכז אזורי, שעל פי עדות זקני הקהילות היה ערב מלחמת 1948 חשוב יותר ומפותח יותר מיטה. היו בהם כבר באותן שנים חנות ובתי אבן, ובאל-מרכז היה גם בית קברות שאת שרידיו עדיין ניתן לראות בשטח. יש להניח כי לולא שינויי הגבול בעקבות מלחמת 1948, כפרים אלה היו מתפתחים לכפרים עצמאיים ומהווים מרכז תחליפי ליטה לקהילות באזור. אלא שהמלחמה שינתה את המציאות באופן דרמטי. חלק ניכר של ה'מספרה' של יטה נשארה בשטח ישראל וחלק ניכר מאזורי המרעה שהיו ליד העיירה קריתין, עברו לשליטת ישראל, ונאסרה כניסת הרועים אליהם. גיינבה ואל-מרכז, הפכו ליישובי ספר. מרכזיותם אבדה, התפתחותם נקטעה, והם, כמו גם שאר הקהילות באזור, נשארו תלויים ביטה, כפר האם.

2. תחת שלטון ישראל

מלחמת 1967 ביטלה את קו הגבול שנוצר ב-1949 ותיאורטית נפתחה האפשרות לפלחים הרועים באזור לרעות באדמותיהם שמעבר לקו הירוק. אלא ששטחי המרעה נותרו סגורים בפניהם כיוון שהוכרזו כשמורות טבע. פקחים שתפסו פלחים רועים באזור החרימו את עדריהם והעבירו אותם למכלאות באזור באר שבע, ולעתים במקומות אחרים מרוחקים יותר. בעלי העדרים נדרשו לשלם סכומים גבוהים עבור שחרורם של ראשי הצאן ולהובילם חזרה.

⁷ רוב הקהילות בשטח האש 918 מצויות בחלק זה של ה'מספרה'.

⁸ יעקוב חבקוק, חיים במערות הר חברון, משרד הביטחון, ההוצאה לאור, 1985 בעמ' 26.

⁹ שם.

¹⁰ ראו מפה מס 3

אירועים אלו, שאולי נתפסו כאכיפת החוק כלשונו על ידי הרשויות, היו דרמטיים וטראומטיים עבור הפלחים הפלסטיניים והם משקפים את הקריאות השונות לאותה מציאות קרקעית. **בעבור הפלחים הרועים** אלה שטחי המרעה שלהם, שם אדמותיהם ובורות המים שלהם. התנועה במרחב היא הביטוי והתנאי לאורח החיים וליכולת לשרוד ולקיים עצמם כמגדלי צאן במרעה פתוח, ללא מים זורמים. **בעבור המדינה**, האדמות הן אדמות ריקות, חלקן נועדו מבחינתה לאימוני צבא עונתיים, חלקן נקבעו להיות שמורות טבע. זאת ללא התייחסות לאוכלוסייה המקומית, ללא הבנה לצרכיה ולמגבלותיה, וללא ניסיון להבין את אורח חייה.

3. עבודה כלכלה ופיתוח

החל ממחצית השניה של 1968 ולמשך כ- 25 שנים סיפק שוק העבודה הישראלי שנפתח בפני תושבי האזור פרנסה לרבות מהמשפחות בכפרים. הבדלי רמות החיים בין שתי החברות, אפשרו לפועלים הפלסטיניים להרוויח יותר ממה שהורגלו לו, בוודאי לעומת הפרנסה מגידול הצאן בתנאים של חקלאות חרבה, ומשפחות רבות שלחו בן או שניים לעבוד בישראל בעוד שהבנים האחרים והנשים המשיכו להחזיק את העדר, לעבד את האדמות ולקיים את החיים בכפרים.

בשנת 1993 נסגרו הגבולות ועימם השערים לעבודה בישראל. לתושבי האזור לא הועמדו חלופות לתעסוקה בישראל: לא הוכנו להם תכניות פיתוח, לא הוקמו תשתיות, לא נבנו מערכות הכשרה או תעסוקה והם מצאו עצמם מול "שוקת שבורה". רבים ניסו לחפש מקורות פרנסה ביטה וסביבתה, לרוב ללא הצלחה שכן הכלכלה היתה לחלוטין תלויה בשוק העבודה הישראלי. כתוצאה מכך, חזרו רבים בשנות ה-90 המוקדמות אל משפחותיהם ב'מספרה' - לעבודת האדמה והרעייה המסורתית. אחרים נותרו מובטלים ביטה.

גם בימים אלה, שוק העבודה ביטה מוגבל והביקוש רב על ההיצע בתחום עבודת הכפיים. בשנים האחרונות ניתנים אישורי עבודה במשורה, ללא לינה, לגברים מעל גיל 30 על פי דרישה של חברות ומעסיקים ישראלים. העבודות ברובן אינן קבועות והעובדים עוברים תקופות ארוכות של אבטלה.

בשנות ה-80 של המאה הקודמת נוספה על מדיניות הגבלת התנועה עם הצאן, גם מדיניות הגבלת הבניה, ונאסר על בניה חדשה קשיחה בכל שטח ה'מספרה'. באותן שנים הוקמו ארבע התנחלויות באזור, ובסוף שנות ה-90, הוקמו עוד ארבעה מאחזים, ודרכים ושטחי מרעה נוספים נחסמו בפני תושבי האזור הפלסטינים.¹¹

בנובמבר 1999 הופעל צו פינוי, בגין שטח האש 918 שהוכרז עוד בשנות ה-70. כוחות צבא, מלווים באנשי המנהל האזרחי, גרשו את תושבי האזור והחרימו את רכושם. בצו ביניים, ממארכ 2000, הורה בג"ץ לאפשר את חזרתם של התושבים לשטח, ואסר על המדינה לגרשם עד להכרעה סופית בעניינם. מאז חיים התושבים בתקווה כי מהלך הגירוש לא ישנה.

¹¹ תושבי טובא, לדוגמא, נאלצים להגיע בדרך עוקפת לביתם מיטה, מקום בו עורכים את קנייתיהם, זאת בשל קרבת הדרך הראשית לחוות מעון. כך, במקום נסיעה של מחצית השעה בטרקטור, הנסיעה אורכת כשעתיים בדרך לא דרך, ועלויותיה גבוהות מאוד.

הבאתי סקירה קצרה זו¹² במטרה להציג את הקונטקסט מתוכו, אל מולו, ובאינטראקציה עימו מתנהלים חיי התושבים ב'מספרה', ובכלל זה בשטח נשוא חוות הדעת.

ב. קהילות פלחים רועים בתחום שטח האש

1. עקרונות ההתארגנות החברתית

התושבים המתגוררים בתחום שטח האש חיים ב-12 קהילות נבדלות, כשכל קהילה או כפר קטן מונה מספר משפחות של קרובים מצד האב, בדרגות קרבה שונות. בחלק מהקהילות הקרובים נמנים כולם על חמולה¹³ אחת, באחרות נמצא משפחות משתיים או שלוש חמולות שונות. מספר התושבים בקהילה הוא כ-120 איש ואישה בממוצע, כאשר יש גם קהילה שמונה מעל 300 תושבים, ויש קהילה שחיים בה כ-50 איש בלבד¹⁴. בנות המשפחה עוברות עם נישואיהן למשפחות בעליהן ולקהילה אחרת, אלא במקרים של נישואין בתוך הקהילה.

לכל המשפחות עדרי צאן שגודלם נע בין 50 ל 100 ראש ברוב המקרים, אך יש גם משפחות שמגדלות 200, 400 ואף 800 ראשי צאן, כשקבוצה של אחים בוגרים ונשותיהם עובדת ביחד.

בתוך כל קהילה, המשפחה המורחבת, הכוללת את אב המשפחה, אשתו או נשותיו, בניו הנשואים, נשותיהם וצאצאיהם, ובנותיו ובניו שאינם נשואים, מהווה את היחידה החברתית והכלכלית הבסיסית אשר בבעלותה האדמה החקלאית והעדר. אורח החיים וקצב החיים של המשפחה סובב סביב אספקת צרכי העדר בעזרת האדמה מחד, ואספקת צרכי המשפחה בעזרת העדר והאדמה, מאידך.

האדמה מספקת מזון לעדר – האדמה החקלאית, שמתפרסת על פני מאות דונמים למשפחה¹⁵ משמשת לגידול שעורה לעדר וחיטה לבני המשפחה. לאחר הקציר משמשת אותה גם מרעה לעדר. בנוסף, אדמות המרעה המצויות בהמשכה של האדמה החקלאית, מספקות מזון טבעי לעדר לאורך כחצי שנה.

העדר מספק חלב ממנו מייצרות הנשים חמאה וגבינה שנמכרות ביטה, וכן גדיים וטליים, עיזים וכבשים

¹² לסקירה מפורטת יותר של ההיבטים שנסקרו ראו, שולי הרטמן, "כמו מים לצמא, מערכות אנרגיה מתחדשת בקהילות פלסטיניות בדרום הר חברון", 2012.

¹³ **משפחה – משפחה מורחבת** הכוללת את אבי המשפחה, אשתו או נשותיו, בניו הנשואים, נשותיהם וצאצאיהם, ובנותיו ובניו שאינם נשואים. **חמולה** – קבוצת משפחות כנ"ל המתייחסות לאב קדום אחד, וביניהן קשרי קרבה בדרגות שונות.

¹⁴ בנוסף לאוכלוסייה קבועה זו, יגיעו לקראת החריש, בחודשים נובמבר דצמבר בעלי אדמות לחרוש ולזרוע באדמותיהם ובשנים גשומות, חלקם אף יעבירו את חודשי החורף והאביב עם משפחותיהם במקום. ילדיהם יצטרפו אל תלמידי בית הספר בפאח'ית ובג'נבה ולמשך 6-7 חודשים יצטרפו אל הקהילות החיות במקום באופן קבוע.

¹⁵ משפחה מעבדת קרקע חקלאית ששייכת לא רק לפרטים שגרים בכפר אלא גם לבני משפחתם הגרים בעיירה. רוב המשפחות גם חוכרות קרקעות נוספות מחלקי משפחה רחוקים ואף לעיתים ממשפחות אחרות.

סביב אלה נעים חיי המשפחה המורחבת. המטלות הן רבות מספור ולשם ביצוען המשפחה פועלת בשיתוף פעולה, תוך חלוקת תפקידים ברורה בין חבריה. לא כל בני המשפחה השותפים ליחידה הכלכלית עובדים תמיד בכפר. הצרכים משתנים בהתאם למחזור החקלאי, לעונות השנה, בהתאם לכמות המשקעים, למחזור החיים של העדר ולמחזור החיים המשפחתי, ובני המשפחה מנהלים ומתאימים חייהם לאורם.

לצד אב משפחה מבוגר ואשתו נמצאים בן או שנים המשמשים כרועים, נשותיהם וילדיהם, אחיותיהם הרווקות או נשות חלק מאחיהם. כל אלו עובדים באופן קבוע בתחזוקת משק הבית והעדר ומהווים את הגרעין הקבוע, הנמצא תמיד בכפר. במשפחה מתקיימת חלוקת עבודה מגדרית ברורה: הגברים אחראים על המרחב הציבורי, ובכלל זאת על עיבוד האדמה, רעיית העדר והטיפול בו, קניית מזון וסחורות ומכירת תוצרת החלב ובעלי החיים. הנשים אחראיות על המרחב הביתי, שהעדר הוא חלק ממנו, לרבות האכלת בני המשפחה והעדר. הן מקבלות את הרועה שחוזר עם העדר כשהשקטות מלאות בגרעינים וקש, הן מנקות, שוטפות, רוחצות, מבשלות לכל בני המשפחה ומטפלות בילדים. בעונת החליבה הן חולבות עם שחר ועם רדת היום, ומייצרות חמאה וגבינה מן החלב. כל זאת ללא מים זורמים וללא חשמל ברב הקהילות¹⁶. יום העבודה של המשפחה מתחיל בחמש בבוקר בקיץ ובשש בבוקר בחורף וממשיך גם לתוך החשכה. בערבים מופעל הגנרטור בחלק מהמשפחות, לשעתיים-שלוש, ואז ניתן להשתמש בכלים חשמליים, כך שיום העבודה נמשך גם בשעות אלה. מי שיש לה מכונית כביסה או מחבצה להפרדת החמאה מהחלב תפעילן בשעות אלו.

לצוות בסיסי זה של המשפחה שכאמור כולל לפחות רועה או שנים ושתי נשים על ילדיהן תוגש עזרה מאחים נוספים שיגיעו לכפר בהתאם לצרכים המשתנים הן של החקלאות והן של העדר, וגם בהתאם לאלטרנטיבות תעסוקתיות שיכולות להשלים את הכנסת המשפחה והיחידה הכלכלית המשותפת.

בשל המגבלות התכנוניות הקשות על בניה ופיתוח בישובי ה'מספרה', לא יכולות להיווצר אלטרנטיבות תעסוקתיות בכפרים עצמם ואחים שרוצים וצריכים לתמוך בכלכלת המשפחה, יאלצו לחפשן מחוץ ל'מספרה'. אלה ימצאו בעבודות כפיים מזדמנות ביטה ולעתים בישראל. בזמנים בהם האחים עובדים בעבודות חוץ, הם יגיעו בסופי שבוע ואותן מטלות הדורשות את עזרתם ייעשו אז. יש גם מקרים בהם היחידה הכלכלית כולה נסמכת על העדר בלבד. במקרה זה המשפחה המורחבת כולה תגדל עדר גדול במיוחד וכל האחים ונשותיהם יועסקו בכפר בניהול ותחזוקת העדר והאדמות החקלאיות, לאורך כל השנה.¹⁷

2. הבית – מרחב ביתי

המשפחה חיה ומתנהלת במרחב הביתי. המרחב הביתי כולל את האנשים והצאן כאחד. חשוב להבין כי בשונה מצורות התארגנות אחרות המקובלות בחברה המערבית המודרנית, הבית כאן הוא מרחב ולא מבנה, 'חדריו' השונים מצויים במרחק מה זה מזה, חלקם גם מתחת לפני האדמה. העדר נתפס ומוגדר כחלק מהמרחב שהוא הבית. הבית מבחינה זו איננו נתפס כמשהו מופרד באופן קשיח

¹⁶ בחמש קהילות מתוך השנים עשרה הותקנו מערכות אנרגיה סולרית לשימוש בסיסי.
¹⁷ דוגמא מפורטת ראו בהערה 20.

מסביבות לא אנושיות; הוא גמיש, פרוס במרחב, מכיל אלמנטים שונים של נוף לא מבונה כלל, קשור במיתוסים ובהתנסויות שמזמן אורח החיים. יש לזכור שתפיסת הבית כמו גם עיצובו והארכיטקטורה שלו, כולן תלויות תרבות. במקרה של הרועים הפלחים ב'מספרה' של יטה הארכיטקטורה של הבית ועיצובו משקפים גם את האילוצים שנכפו על יושביו.

המרחב הביתי כולל אהל שחלק מקירותיו בנויים כגדר. זהו מעין יצור כלאיים, בין מבנה לאהל. הוא מחולק למרחב שינה ולמרחב אירוח המופרדים בקיר או בנד. מחוץ לאהל זה במרחק מה ימצאו אוהלים נוספים, קטנים ממנו. אלה "חדרי השינה" של הבנים הנשואים.

"חדר המגורים" המשותף למשפחה המורחבת פושט ולובש צורה על פי השימוש הנעשה בו. בעת האוכל הכל יושבים סביב קערות האוכל והאהל נדמה לחדר אוכל משותף. בסיום הארוחה הכל נלקח, הרצפה מנוקית, והיה כלא היה. בבוא אורחים נפרסים מזרונים וכריות, התה מוגש ואנחנו ב"סלון". כשאלה הולכים, שוב נאסף הכל והאהל נקי וריק. לעת ערב, כשהגנרטור פועל והנשים מפעילות כלים חשמליים בסיסיים, הגברים מפעילים את הטלוויזיה והכל יושבים ורואים סדרות בדואיות מערב הסעודית. אלה "טלנובלות" מחיי הבדואים המזכירות ליושבי הבית, יותר מכל תכנית אחרת בטלוויזיה את אורח חייהם. שוב המזרונים נפרסים, כל בני המשפחה הפנויים, כולל הילדים הקטנים, יושבים וצופים, מזדהים ומתנגדים. לעיתים מתעוררת שיחה סביב המתרחש על המסך. כך עד שמסתיים הפרק ומסתיים הזמן שהוקצב לפעילות הגנרטור. במקרים רבים הילדים כבר נרדמו, בני המשפחה מחליפים משפט או שנים באשר ליום המחרת, זוגות צעירים יפרשו לאוהלי השינה שלהם וחלק מבני המשפחה, בחורף יביאו שמיכות ועם הילדים היותר גדולים, ישנו במה שהופך לחדר השינה. בחודשי הקיץ הם, יוציאו את המזרונים החוצה ל"מרפסת", שהיא הסלעים החשופים שמחוץ לאהל, או לרמפה הצופה על דיר הכבשים.

במרחק מה (כדי להימנע מהעשן) נמצא כוך בו נעשים הבישולים על האש ואחריו דיר הכבשים שחלקו מוצל בקיץ ומכוסה ניילון בחורף וחלקו פתוח. בקרבת הדיר נמצא במשפחות השונות סוגים שונים של רמפות מאולתרות, עליהן ישנים בקיץ כדי לשמור על העדר בלילה. במרחק מה, במבנה מיוחד, מצוי הטאבון בו נאפה הלחם המקומי – 'חובוז'.

המערות המשפחתיות הן חלק בלתי נפרד מהמרחב הביתי. בחלק מהכפרים כמו במגיאיר אל עביד כולם גרים עדיין במערות, שהן מרווחות ומרשימות ביופיהן. ברוב הכפרים חלק מהמשפחות גרות במערות וחלק גרות באוהלים. ההבדלים קשורים במצב המערות, בתנאים הטופוגרפיים ובהעדפות משפחתיות. מערות רבות משמשות כמחסנים, כמקום המגורים של הטללים והכבשים ההרות, כמטבח חורפי וכמקום המסתור של המשפחה והעדר גם יחד, בימי חורף קרים במיוחד.

לרוב המשפחות גם חדרי שירותים בסיסיים במרחק מה מאוהלי השינה וכן מבנה של מחסן חיצוני לכלים השונים ולמזון הכבשים בקיץ. בסמוך למרחב הביתי ימצא בור המים המשפחתי ולידו מיכל גדול למים אשר נקנים בכסף, כאשר מי הבורות כלים. בשולי המרחב המשפחתי יהיו החמור ומקומות מסתור לתרנגולות ולעיתים גם ליונים. את גבול המרחב מסמנים הכלבים. הם בפירוש אינם חלק מהמרחב הביתי אלא מסמנים ושומרים על גבולותיו.

במרחק מה מקומפלקס זה ימצא בית של משפחה נוספת הכולל את אותם מרכיבים בקומפוזיציה מעט שונה, בהתאמה לאופיו של השטח הלא מבונה והאפשרויות שהוא מזמן. בולטת ההתאמה וההישענות על אלמנטים טבעיים כמו סלע קיים שמהווה את אחד הקירות. בדרך כלל הבתים נמצאים בשטחים המוגבהים והסלעיים מעל המערות, שאינם יכולים לשמש לחקלאות. למרגלותיהם ולצדדיהם יתפרסו האדמות החקלאיות ובהמשך אדמות המרעה.

3. הקהילה והקהילות

הקהילה מורכבת כאמור ממשפחות מורחבות, חלקן של קרובים מצד האב – בני דודים למשל, וחלקן של משפחות מתמולה אחרת. כולם מכירים את כולם ויודעים מה קורה בכל משפחה, הרוטינה של חיי היום יום משותפת לכל המשפחות, ועם השינויים העונתיים סדר היום משתנה באותו אופן אצל כולם. יש גם תחושה של אחדות גורל, במיוחד נוכח האיום על המשך התקיימותם במקומם. קשרי נישואין קיימים בין משפחות מאותה חמולה – נישואי בני דודים שמחזקים מאוד את הקשרים בין משפחות הקרובים - אך גם נישואין בין משפחות מחמולות שונות באותה קהילה ובין הקהילות במרחב מתקיימים, ואלה מבטאים, ובתורם גם מחזקים, את הקשרים בין משפחות השכנים בקהילה ואף בין הקהילות.

קשרים בין הקהילות השונות מתפתחים סביב מוקדי עניין משותפים. גברים רבים מהקהילות בתחום שטח האש מגיעים בימי ששי למסגד היחיד באזור, הנמצא בגיינבה, שהיא הקהילה הגדולה ביותר ב'מספרה'. הורים מקהילות שונות נפגשים דרך בית הספר בפאחית בו לומדים ילדיהם, ונראה כי נוכח המגבלות הקשות של נגישות לאזור שטח האש ולקהילות המבודדות, התפתחו דפוסים של יחסים חוצי משפחות וקהילות על בסיס של מפגשי אינטרסים, אך גם של סולידריות, שותפות גורל וחברות¹⁸. גברים מקהילות קרובות מחליטים לעשות את הדיש, החריש, וגז הכבשים במשותף ולהזיל עלויות לכולם. כך נוצרו לדוגמה שיתופי פעולה מתמשכים וחברויות, בין משפחות שונות מתבאן ופאחית, שהן קהילות שכנות. דפוסי יחסים אלה אינם מבטלים ואינם מיתרים את תפקידה וכוחה של המשפחה המורחבת ואינם באים במקומה. הם מהווים מסד נוסף שנבנה על בסיס החיים המשותפים במקום והזהות המקומית שנוצרה. נראה שזו תופעה שההכרה באחדות הגורל מעודדת ואילו צי המציאות מטפחים.

4. בין יטה ל'מספרה'

היחידה המשפחתית מתפרקת לאחר מות האב. העדר והאדמה מתחלקים בין האחים והמשפחות נפרדות. מכאן ואילך ניתן להצביע על מספר מודלים שקיימים בקרב הקהילות, בכולם האחים

¹⁸ כאשר ליאסר מפאחית התקלקל הטרקטור, הוא פנה לנאסר מתבאן שגם הוא בעל טרקטור וביחד עם עיסא, חבר שלישי בעל טרקטור, טכסו עצה ועבדו ביחד על תיקון הטרקטור. ביחד, הם הצליחו להשתלט על הבעיה וחסכו את עלות הובלת הטרקטור ליטה, מה שהיה מעמיד את ליאסר מול הוצאה כבדה מנשוא. שלושת החברים ממשפחות שונות (חמאמדה, אבו סבחה ואבו עביד) וכאמור גם מקהילות שונות. כמובן שבעת צרה יפנה גם נאסר מתבאן לליאסר או לעיסא שיעזרו לו ללא בקשת תמורה.

מעדיפים להמשיך את השותפות בקרקע החקלאית מבלי לחלקה. בחלקם העדר מתחלק בין האחים¹⁹, בחלקם האחים ממשיכים להחזיק את העדר במשותף וכולם עובדים בכפר ביחד בגידולו של עדר גדול²⁰, ובחלקם אף שהאחים ממשיכים להחזיק את העדר במשותף, רק אחד האחים מגדל את העדר, האחים משלמים לו שכר ומשתתפים בכל שאר ההוצאות והם עובדים חלק או רוב הזמן בעבודות חוץ.²¹

המשותף לכל המודלים הוא הבסיס השיוכי המשפחתי של היחידה החברתית-כלכלית שמירת הקרקע החקלאית ללא חלוקתה, והקשר לעיירת המחוז יטה, שחיוני לצורך קיום תקין של החיים בכפר.

חשוב לציין שאף שהמרחק בין הקהילות באזור שטח האש ליטה הוא כ-20-15 ק"מ בלבד, קשיי הנגישות הפיסית לקהילות בשטח האש, הופכים את הנסיעה ליטה למבצע יקר ומתמשך ואת המרחק הקוגניטיבי והכלכלי לגדול הרבה יותר. לרוב רובם של הפלחים אין כלי רכב, למעט מתי מספר שבעלותם טרקטורים. לכולם יש חמורים, המשמשים ככלי רכבם העיקרי. הזמנת רכב שישע אנשים עולה מעל 100 שקל, סכום דמיוני מבחינת התקציב של משפחות הרועים החקלאים. ברור מכל אלה שבעלי מקצוע, כמו מורים הנדסאים או נגרים בעלי עבודה קבועה, יחליטו לגור ביטה²², ומי שעובדים בה באופן זמני, ישארו בה למשך שבוע העבודה ויחזרו לכפר ולמשפחה רק בסופי שבוע. הרועה או אביו יוצאים ליטה אחת ל-10 ימים לקניות ולסידורים שונים. הנשים מגיעות ליטה רק לצורך טיפולים רפואיים או לאירועים משפחתיים (חתונות או נישואים).

בנוסף לצורך בפרנסה נוספת, אשר מוציא חלק מהצעירים אל מחוץ לכפר, קיים גם הרצון לרכוש השכלה או לספקה לילדים, כמו גם הצורך בשירותים רפואיים לחולים ולקשישים, שכלל אינם בנמצא בכפרים. מזה 4 שנים שבשטח האש פועל בית ספר יסודי עד כיתה ז' בפאחית וילדי רוב הקהילות

¹⁹ במג'אז לדוגמה נמצא 4 אחים שגרים זה ליד זה עם משפחותיהם, ממשיכים להחזיק במשותף את האדמה, אך את העדר שירשו מהאב חילקו ביניהם וכל אח מטפל בעדר שלו עם צאצאיו. לשלושה מהאחים בנים נשואים שחיים איתם כך שהם בעצמם, כבר ראשי משפחות מורחבות. כולם עובדים וחיים במג'אז, כל אחד עם עדרו. לארבעת האחים ארבעה אחים נוספים שנולדו וגדלו במג'אז. שלושה מהם לומדים ביטה, מהם שנים לימודים גבוהים. אח אחד מהשמונה חי ביטה ומגיע רק בעונת החורף לעבד את הקרקע ולשהות עם אחיו. על אף החלוקה של העדרים, האחים תמיד יסייעו זה לזה.

²⁰ לעיתים מעדיפים האחים שלא לחלק את העדר ולקיים עדר גדול במשותף, תוך חלוקת תפקידים ביניהם בטיפול בעדר ובאדמה החקלאית. זה המודל הפועל בטובא - 8 אחים שמהווים מעין חברה או קואופרטיב. כל האחים נשואים והמשפחות מקיימות ביניהן חלוקת תפקידים ברורה בניהול המשאב המשותף - העדר, המונה למעלה מ-800 ראשי צאן. אין עבודות חוץ וכל תזרים המזומנים צריך לנבוע ממכירת טליים וכבשים לכל אורך השנה. חלקם אחראים על הרעייה והטיפול היומיומי בעדר, אחרים על החקלאות של מאות רבות של דונמים (חלקם בבעלות וחלקם בחכירה), ויש את האח שנוסע בטרקטור ליטה ובחזרה, מביא מוצרי מזון למשפחה, קש וגרעינים לעדר בעונות היבשות, מתמקח עם סוחרים ומוכר את תוצרת החלב והבשר.

²¹ האח שהוכשר וחונך להיות הרועה במשפחה, נשאר לעבוד ולנהל את העדר בעבור תשלום שנתי. כשכל ההוצאות וההכנסות הקשורות בעדר ובחקלאות מתחלקות בין כולם. האחים במקרה כזה יעבדו בעבודות חוץ כפועלים מזדמנים בישראל או ביטה או לחלופין, במקצועות המחייבים מגורים ביטה, כמו מורים, נגרים או הנדסאים. נשותיהם של האחים השותפים שעובדים ביטה או בישראל יצטרפו לאשת הרועה ויעזרו בעבודות הבית, בתחזוקת העדר ובעיבוד מוצרי החלב. הבעלים יגיעו בסופי שבוע, וגם כאמור על פי צרכים משתנים, כמו ניקוי בורות מים לקראת הגשמים, חריש, קציר וכו'.

²² במידה וינתן לתושבים להתקין דרכים ותשתיות ראויות בכפר, חלקם וודאי יחזרו לחיות בו. ובהקשר זה ראו הערה 23.

לומדים בו. מזה שנתיים שגם בגינבה, הקהילה הגדולה מכולן, נפתח בית ספר לכיתות הנמוכות.²³ שאר הילדים לומדים ביטה, שם הם גרים עם אם שמצטרפת אליהם או עם דודה שמחליפה את האם, שנשארת בבית המשפחה בכפר. הילדים חוזרים בסופי השבוע ובחופשים לביתם. הפלחים מקנים חשיבות גדולה להשכלה ובנים לומדים זוכים לגיבוי המשפחה. יחד עם זה נערים ונערות שמגיעים לגיל ההתבגרות ואינם מצליחים בלימודיהם, חוזרים לכפר. הבנים, במידה והם מגלים עניין ויכולת בניהול העדר, מוכשרים להיות רועים והבנות עוזרות בכל עבודות משק הבית והחליבה, עד לנישואיהן.

גם נשים לפני לידה יעברו ליטה, כיוון שאין דרך שאמבולנס יוכל לעבור בה ולהגיע לקהילות ב'מספרה'. חולים נלקחים בטרקטור עד למקום אליו יוכל להגיע האמבולנס ולעיתים משך המסע הוא שמבדיל בין הצלת חיים לאובדנם. לכן, גם קשישים וחולים הזקוקים לטיפול רפואי יומיומי יישארו ביטה.

כך יוצא שגם ביטה וגם בכפר קיים תמיד גרעין קבוע. בכפר הוא הרועה או הרועים ומשפחותיהם והוריהם, וביטה הוא הקשישים החולים, ואנשי המקצוע ומשפחותיהם, ובין אותם שני גרעינים סובבת התנועה של בני המשפחה, אחיותיהם הלא נשואות, נשותיהם וילדיהם.

במבט כולל מתברר, כי התלות של ה'מספרה' ובכלל זה של קהילות אזור שטח האש, ביטה, איננה תלות חד צדדית. למעשה מתקיימת תלות הדדית. ה'מספרה' היא העורף החקלאי של יטה. סוחרי כבשים, קצבים ובעלי חנויות נסמכים על התוצרת החקלאית, ועל הכבשים והטללים. ואילו הפלחים הרועים, מצדם, נסמכים על קהילה עירונית שתהווה את השוק עבורו הם מייצרים, ותספק להם שרותים וסחורות. כ-100,000 איש חיים ביטה והם שמאפשרים המשך התקיימותו של אורח החיים ב'מספרה'. **התלות ההדדית מתקיימת בגלל השונות וההשלמה. התנאי לה הוא למעשה קיומו של כל אחד בנפרד - העיר מציעה שירותים וסחורות וביקוש, והמרחב הכפרי צורך את שירותיה וסחורותיה ומציע את מוצרי החלב והבשר הדרושים לתושביה.**

5. מאבק מתמיד להישרדות

רמת החיים בקרב קהילות הרועים החקלאים הלכה וירדה בשנות הבצורת הרבות שקדמו לשנה הגשומה הנוכחית, (שיש לקוות שנוקיה לא יעלו על ברכותיה)²⁴, שכן קניית מים ומזון לעדר משאירים רבים מהם מרוששים. הסוחרים ביטה מנצלים את מחזור הכספים הדל של הרועים ואת חוסר הנזילות הכספית המובנית של רובם. הם מוכרים להם מזון לבעלי החיים בעיקר בקיץ ובסתיו, כהלואה בריבית קצוצה, שכן בתקופה זו לרועים אין מזומנים²⁵ (לפעמים הם נדרשים להלוואות גם בעבור המזון לבני המשפחה). כנגד הלוואה, הסוחרים יקבלו באביב את הטללים והגדיים שייולדו ואת החמאה והגבינות שייצרו. בעלי העדרים נשארים שוב ללא מזומנים. כוח המיקוח של תושבי

²³ המורים מגיעים מא-טוואני ויטה ובימים של גשם בית הספר נשאר סגור כי הדרך הופכת בוצית ולא עבירה אלא לרכבי שטח.

²⁴ גם השנה שעברה לא היתה שנת בצורת, אך מבחינת פיזור הגשמים, לא היתה שנה טובה לחקלאות.

²⁵ בהקשר זה ניתן לראות את הערך של מודל ההתארגנות השלישי, עליו הצבעתי, אשר מאפשר נזילות בתקופה זו הודות למשכורות של עובדי החוץ במשפחה ומוריד תלות בסוחרים.

ה'מספרה', בייחוד בשנים שחונות, דל מאוד ורבים גוררים חובות משנה לשנה לאותם סוחרים מתעשרים. זו אחת הסיבות לחשיבותה המרכזית של האדמה בעבורם. האדמה מאפשרת להם קיום גם בתנאים של מחסור במזומנים, והיא הבסיס להנעת גלגל הקיום כל פעם מחדש. כך, לקראת עונת הגשמים נחרשים ונזרעים כל שטחי האדמה החקלאית בתקווה לשנה ברוכת משקעים. בעלי העדרים חורשים את אדמתם וגם חוכרים אדמות נוספות,²⁶ שכן ככל שהשטחים נרחבים, גם יכול דל יחסית ייתן מענה, גם אם חלקי, לצרכי המשפחה והעדר. בשנים ברוכות גשמים ישתלו גם ירקות וגידולי קיץ בוואדיות, בהם הצטברו מי גשמים, בעיקר לצרכי המשפחה. בנוסף לצאן, כל משפחה מגדלת גם תרנגולות לביצים ולעיתים נדירות למאכל. הלחם המקומי, הביצים, שמן הכבשים, החמאה והגבינה המיובשת מרכיבים את החלק הארי של סל המזון המשפחתי. כל שאר המוצרים נקנים ביטה במשורה.

6. חקלאות חרבה

חקלאות חרבה תלויה בחסדי שמים ומתאימה עצמה למחזור העונתי. תזמון הגשמים, מיקומם ועוצמתם, פיזורם ותכיפותם - כל אלה הם פרמטרים המניעים גלגל חיים ומכתיבים התנהלות תואמת של פלחים רועי צאן, שנושאים עימם זיכרון בן דורות רבים של חיים מהטבע ושל התמודדות עם גזירותיו. אדגים את רוטינת החיים והמטלות המשתנות המאפיינות אותה, על פי פריסתן על פני חודשי השנה, בהנחה כמובן שהגשמים "צייתו" להם. במילים אחרות, הלוח השנתי ינוע קדימה או אחורה בזמן, בהתאם לגשמים ולא לתאריכים:

המטלות הבלתי משתנות הינן היציאה למרעה, האכלת העדר פעמיים ביום, בהתאם לכמות ואיכות המרעה, והשקייתו במים פעמיים ביום. הרועים יוצאים עם העדר, בעוד הנשים מכינות את התערובת אותה יקבלו הכבשים ומפזרות בשקתות. **כח העבודה המינימלי הנדרש לתחזוקת עדר בן 50 עד 100 ראש הוא רועה או שניים ושתי נשים לפחות שצריכים להיות צמודים לעדר יום יום כל ימות השנה.** לרוטינה בסיסית זו מצטרפות המטלות המשתנות בהתאם לעונות השנה, הגשמים ומחזור החיים של העדר.

בסביבות חודש אוקטובר מתחילות ההכנות לחורף, ובכללן חיזוק הדירים, כיסוי תקרות האוהלים בניילון, תיקון אוהלי המגורים והמחסנים לקראת גשמי החורף, שיפוץ וביטון במערות המגורים ובמרחב המגורים כולו. אחים מגיעים לעזור בעבודות אלה הדורשות הרבה ידיים עובדות.²⁷

בחודש נובמבר נעשה ניקוי בורות המים לאחר תקופת היובש והכנתם לקראת החורף. לעיתים דרוש שיפוץ של הדפנות או של המכסה. גם זו עבודה הדורשת עזרה של בני משפחה נוספים. לאחר הגשם הראשון, בד"כ בחודש נובמבר, מתחילה עונת החריש. זו נמשכת לאורך נובמבר ודצמבר ובמסגרתה

²⁶ בעבור החכרת 500 דונם אדמה חקלאית הפלאח ישלם כ- 800 דינר לשנה בסביבות 4000 ש"ח לשנה.
²⁷ בימים אלה ממש של חורף מבורך, יש לקוות, שברירותם של האוהלים וכיסויי הניילון מתגלה. אוהלים וכיסויי דירים רבים עפו בסערה ותושבים רבים ברחבי המספרה כולל בתחום שטח האש שחיזקו וחדשו וקשרו את הכיסויים השונים על אוהליהם ניצבים נוכח בתיהם העירומים ודיריהם חסרי הגג ואינם יכולים לעשות דבר עד לחלוף הסערה. מי שחיים בין ארבעה קירות אינם יכולים להעריך את גודל השבר. בני האדם ירדו למערות. מי שיש לו די מקום לצאן במערה, יסתדר. כבשים שתישארנה ללא מחסה, נגזר גורלן.

כל רגבי העפר שאינם סלעים מסיביים נהפכים בעזרת חמור ומחרשת עץ ונזרעים. הפלחים חורשים בראש ובראשונה את השטחים הגדולים. מדובר כאמור במאות דונמים השייכים למשפחה כולה בתוספת אדמה שנחכרת על ידי המשפחה מאחרים. לעיתים מתארגנים מספר בעלי טרקטורים וחורשים ביחד שטחים אלה של אלה. את החלקות הקטנות יותר יחרשו בעזרת חמור ומחרשת עץ ולא יפסחו על אף מטר רבוע של קרקע בין אם הוא בצד דרך, במעלה או במורד - הכל נחרש בניסיון למצות מקסימום שטח זרוע ומניב. זוהי עבודה סיוזיפית. האדמה עדיין יבשה, ברב המקרים זרועת אבנים, והחמור ובעליו הולכים הלוך וחזור לאורך שעות רבות. האשה מביאה תה, לעיתים אף את הארוחה, אב זקן בא לשבת לצד החלקה הנחרשת בבחינת תמיכה מוראלית, וכך עוברים מחלקה לחלקה לאורך תקופת החריש, בנים ואחים מצטרפים ולוקחים חלק בעבודה.

בתקופה זו מתחילות ההמלטות וטיפין טיפין מתחילה עונת החליבה בסוף דצמבר תחילת ינואר. החליבה נמשכת עד לחודש יוני. ידי הגברים והנשים מלאות עבודה מבוקר עד ערב ולעיתים גם בלילה. הגברים עסוקים בהמלטות, במעקב אחר הוולדות ואמותיהן, בשמירה על בריאות העדר ובהגנה על הגדיים מפני טורפים. הנשים עוסקות בחליבה ובייצור חמאה וגבינה מן החלב, בנוסף למטלותיהן הרגילות. **בתקופה זו תצטרף לפחות בת משפחה אחת נוספת לשתי הנשים הקבועות.**

בשנה גשומה, כבר בפברואר יתחיל לצמוח העשב והרועים יתחילו להסתמך יותר ויותר על המרעה להאכלת הצאן. ככל שהשעורה והחיטה נובטות ומתחילות לגדול יש לעקוף את השדות ואת כל האדמות החקלאיות. באביב הרועים יוצאים בשעה 05:30 בבוקר וחוזרים בשעות אחה"צ המאוחרות עם עדר כמעט שבע המקבל הסעדה סמלית עם כניסתו לדיר. **תקופה זו של ההסתמכות על מרעה טבעי היא שמאפשרת למעשה למגדלי הצאן ב'מספרה' להתקיים ממשלח ידם. לו נאלצו להאכיל את הצאן באכל קנוי לא היו מחזיקים מעמד באורח חיים זה. לכך דרושים המרחבים לרעייה.** כאמור, בתחום שטח האש, לצד שטחים חקלאיים נרחבים, ישנם גם שטחי מרעה נרחבים במעלה ומורד הגבעות בהם העשב גבוה והאכל מצוי בשפע בשנים גשומות.

לקראת הקציר, באפריל, המשפחה כולה בהתגייסות כללית נוספת. הדיש נעשה בחלק מהמקרים במשותף בין שכנים. אחרי הקציר העדר יעלה על השדות שנקצרו לתקופה אחרונה של מרעה משמעותי מבחינת הזנתו, אשר יכולה להימשך עד יוני. בנוסף, יוזן העדר גם מהשעורה שנקצרה מהשטחים החקלאיים סביב אותה תקופה.

החודשים יולי אוגוסט וספטמבר הם חודשים של מנוחה יחסית. אלה חודשי הקיץ החמים. בחודשים אלה תחזוקת העדר יכולה להיעשות ע"י צוות מצומצם – הגרעין הקשה של רועה או שניים ושתי נשים. מרעה אין וגם העבודה אינה רבה יחסית לחודשים האחרים, למעט האכלת העדר והשקייתו פעמיים ביום והוצאתו ל"טיול" פעמיים ביום. בתקופה זו חלק מתושבי הכפרים ייצאו "לחופשות" ויבקרו את בני משפחותיהם באזורים הגבוהים של ה'מספרה' וביטה עצמה.

מתיאור מפורט זה עולה כי לפחות 9 חודשים בשנה המשפחה המורחבת עסוקה בעבודה אינטנסיבית עם וסביב העדר, בצמוד לאדמתה. עבודת האדמה מספקת את צרכי העדר ושתייה יחד מספקות את צרכי המשפחה.

לסיכום

תושבי 12 הקהילות במרחב המסומן כשטח אש 918, ממשיכים מסורת ודפוסים שהתקיימו בו לאורך דורות רבים. הם חיים, כאבותיהם, סביב מערות מגורים בנות מאות שנים, על קרקע שהועברה מאב לבניו. הם ממשיכים למעשה רצף התיישבותי באזור זה של ה'מספרה' של קהילות פלחים רועים. משלח ידם מחייב אורח חיים ייחודי ומתבסס על מומחיות שמועברת מאב לבניו, ומאם לבנותיה. הם ממשיכים מסורת וטכנולוגיה הנשענת על חקלאות חרבה, וממש כאבות אבותיהם, הם מצליחים לשרוד ולהמשיך ולהתקיים על אדמתם.

באורח חיים זה, האדמה, העדר ובני האדם קשורים יחד במרחב אחד. בזכות השילוב שבין שלושתם בזמן ובמקום, מצליחים התושבים, גם נוכח ההתמודדות המתמדת מול איתני הטבע, ועל אף מגבלות ואילוצים שקיימים במרחב הגיאוגרפי-פוליטי, לשרוד ולהמשיך ולקיים את משפחותיהם במרחב שהוא ביתם.

כדי להמשיך ולקיים את משפחותיהם ואת אורח חייהם, הפלחים החקלאים אינם יכולים, אלא לגור בצמוד לאדמתם החקלאית ולאדמות המרעה שלהם. מרחב זה, אכן חיוני להמשך קיומו של אורח חייהם והשהות הקבועה בו, כפי שהראיתי, הכרחית.

במרחב זה התפתח מארג חיים שלם הכולל מרחבים משפחתיים, קהילתיים ובין קהילתיים. קשרי דם וקשרי נישואין, שיתופי פעולה על בסיס אינטרס משותף, מוקדי עניין, סולידריות וחברות, כל אלה מתקיימים במרחב ושזורים את המשפחה והקהילה במרקם חיים אחד.

גם הקשר עם יטה הכרחי. יטה היא עיירת המחוז והם העורף הכפרי שלה. היא מספקת סחורות ושירותים, הם מספקים את תוצרת החלב והבשר. חלק ניכר מקרוביהם גרים ביטה - אלה שמשתלבים במרחב העירוני ואלה שזקוקים לשירותיו של מרחב זה ברמה היומיומית. שכן, בשל קשיי הנגישות, על אף הקרבה היחסית, המרחק הקוגניטיבי והכלכלי בין הקהילות ליטה גדול. המרכז העירוני והמרכז הכפרי מקיימים תלות הדדית ביניהם שהתנאי לה, הוא למעשה השונות ביניהם וקיומו של כל אחד בנפרד.

שולי הרטמן, אנתרופולוגית-חברתית